

АПАСИЕВ Димитар¹

РИМСКИТЕ ВОЕНИ СУДОВИ (I ДЕЛ)

Апстракт: Раскрстувањето со монархистичкото уредување по прогонот на последниот римски крал од Етрурската династија и преминот кон републикански облик на политичко уредување претставуваше и конечно зацврстување на римската државност, па дури тогаш беше извршено и дефинитивното разделување на општествениот нормативен поредок на *fas*, *mos* и *ius* – односно разграничувањето помеѓу религијата, обичаите и правото; како и помеѓу световната и духовната власт од една, и цивилната и воената власт од друга страна. Впрочем, во римско време, тријалистичката поделба на државните органи согласно нивната функција во власта - на законодавни, извршни и судски - не постоеше! Имено, во периодот на Републиката (*Res publica Romana*), која траеше од почетокот на VI до втората половина на I век пр.н.е., сите државни органи - односно Сенатот, народните собранија и магистратите - помалку или повеќе учествуваа во вршењето на сите три функции на власта. Во продолжение овој труд особено ќе се занимава со воениот империум (*imperium militiae*) и правото на казнување (*ius coercendi*) коешто го поседуваа вишите римски магистрати, а кое се однесуваше на т.н. *нередовни коерции*, односно на римските Судови во посебни околности, кои судеа во вонредни или во воени прилики.

Клучни зборови: *логор, трибунал, воен деликт, воен империум, војсководец, строј, преториум, регрутација, десеткување*

¹⁾ Авторот е помлад асистент на Правниот факултет при Државниот Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип и докторант на Институтот за правно-историски науки (Катедра за римско право) на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје (Македонија).

APASIEV Dimitar

THE ROMAN MILITARY COURTS

(I)

Abstract: The transition to the republican form of political order in Rome was the final consolidation of the Roman statehood and even then was made the definitive separation of normative social order of *fas, mos and ius* – i.e. the distinction between religion, traditions and law; and between secular and clerical power of one, and civilian and military government on the other side. In fact, in Roman times, the triple-division of the state bodies in accordance with their position in the government-legislative, executive and judicial – is no text! Namely, during the Republic (*Res publica Romana*), which lasted from the beginning of VI to the second half of the I century BC, all state organs – the Senate, the popular assemblies and the magistrates – more or less participated in the performance of all three functions of the state power. This paper in particular deals with military power (*imperium militiae*) and the right to punish (*ius puniendi* or *ius coercendi*) which possess the higher Roman magistrates, a referring to the Roman ‘Courts in special circumstances’, which tried in military or extraordinary conditions.

Key-words: *castrum, tribunal, delicta militum, imperium militia, dux, praetorium, dilectus* and *decimatio*

[Римјаните] строго воде сметка за казнувањето и за наградувањето на оние [војници] кои поради лошо или добро однесување би заслужиле пофалба или укор... Дисциплината на војската се темелеше на стравот од законите, луѓето и Бога - [...оти] луѓето, оружјето, лебот и парите се силата на војната! ...[Впрочем] воената дисциплина и не е нешто друго туку војска која, при постројувањата, е добро извежбана; [и] невозможно е оној кој, во наше време, знае добро да ја примени таа дисциплина да биде победен!

Niccolò Machiavelli
Dell' arte della Guerra (1519/1520)

1. ВОЕНОТО ПРОЦЕСНО ПРАВО НА РИМЈАНИТЕ

Заградениот римски **воен логор** (*castrum* или *castra*) беше најголемата потпора на римските легии во воените операции надвор од градот. Тие беа подигнувани од страна на посебно обучени инженерци, според стриктно одреден план, и служеа како кампови за напад или како прибежишта во случај на отстапување. Истовремено логорите беа местата

кадешто поминуваше поголемиот дел од младоста на легионерите – поради пречестите војни кои ги водеа сраците Римјани, кои во антиката важеа за доста агресивен и воинствен народ. Овие „волчји деца и потомци на Марс“ на мирот гледаа, првенствено како на општествена состојба во која се почитува правниот поредок и хиерархијата на вредностите во римската држава, одредени во законите. Нивниот идеал беше добро организирана држава којашто на внатрешен план обезбедува ред (*ordo*) и мир (*pax*), а на надворешен план влева стравопочит кај нејзините соседи и непријатели (*hostis*).² А оваа почит кај околните варварски народи беше одржувана и преку ваквите фортификациски објекти и привремени кампови, во чијашто изградба учествуваше сета воена машинерија. Тие имаа четири врати или капији: главна или предна врата (*porta principalis*), која беше свртена кон непријателот; потоа споредна или задна врата (*porta decumana*), која беше одзади т.е. отспротива на главната; како и две странични т.е. бочни врати (*porta principalis dextra* и *porta principalis sinistra*). Патиштата кои водеа од сите овие порти се сечеа на централната чистинска, во средишниот дел на четвртастиот логор, кадешто беше лоцирана и *судската трибина* на којашто, меѓудругото, се одвиваа и воените судења.

Имено, уште од периодот на Кралството, местото кадешто во воениот логор им се судеше на војниците или од кадешто заповедникот им се обраќаше на построените легионери се нарекуваше **трибунал** (*tribunal*). За разлика од мирнодопскиот магистратски дрвен трибунал, воениот логорски трибунал најчесто беше издигнатина направена од натапкана земја и нафрлан куп од базје,³ каде што се искачуваше воениот заповедник за времетраењето на судењето на некој војник. Оваа платформа беше користена и за држење на воените говори на водачите, за извршување на казните или доделувањето на наградите, како и за низа други званични настани или церемонии. Ливиј ни раскажува за една епизода од едно судење, но сега во непријателскиот камп – кога кралот на градот Клузиј⁴ - Ларт Порсина, кој тогаш бил во војна против Римјаните и го држел под опсада самиот град Рим, го судел младиот римски *атентатор* Гај Муциј Скајвола (*Scaevola*)⁵ кој, по загинувањето во битка на првиот римски конзул Брут, а со дозвола на Сенатот, бил испратен во специјална и тајна воена мисија за ликвидација на противничкиот водач. Тој, со итрина, некако успеал да

²) Светомир Шкарик [ур.], Теории за мирот и конфликтите (читанка), Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2007, 51.

³) Баз (ед.) / базје (мн.) е именка од машки род која означува парче земја обраснато со густа трева, ископано од горниот слој на дотогаш необработувана почва.

⁴) Clusium бил моќен град-држава во тогашна Етрурија. Денес тоа е градот Chiusi во Италија.

⁵) Прекарот Скајвола/Сцевола значи „левак/левучар“ – поради изгубената десна рака, која доброволно ја ставил в оган (види во продолжение на текстот).

се пробие во непријателскиот логор, но наместо кралот, со оружјето кој го носел скриено во облеката - бидејќи не знаел како изгледа, а неговиот писар бил исто накитен како и него - по грешка го заклал писарот и побегнал „правејќи си пат со крвавиот меч низ уплашената толпа“ [Livius, *Ab urbe condita*, II, 12]:

Поради вревата [која се крена] со трчање стасаа кралските придружници, па го фатија и го одвлекоа пред кралскиот трибунал. Покрај толкавите закани од судбината, место да се плаши тој повеќе ги заплашуваше другите викајќи: ‘Јас сум римски граѓанин, ме викаат Гај Муциј. Сакав како непријател да го убијам непријателот [на Римјаните]; имам исто толку храброст да умрам, колку што имав и да убијам! Да се направи големо дело [за државата] и да се одговара за него е римска доблест... Ние, римската младина, ти ја објавуваме оваа војна! Да не се плашиш од никакви војски и од никаква битка – [оти] сè ќе се случи меѓу тебе и еден Римјанин’. Кралот, разгневен и уплашен од опасноста што му надвиснува, заповеда да го предадат на оган доколку брзо не каже какви закани му пренесува на прикриен начин. [На ова] Муциј му рече: ‘Еве види, да знаеш колку малку го ценат телото оние кои мислат на голема слава’ и ја стави десницата во огнот што гореше како жртва. Кога му изгоре раката, како во душата да нема никакво чувство, вчудоневидениот крал стана од своето седиште и му заповеда на младичот да се тргне од жртвеникот: ‘Оди си ти кој се осмелуваш на поголемо злосторство против себе, одишто против мене! Ако оваа бестраиност беше за мојата татковина, ќе ти речев блазе си ти на храброста. А сега, според военото право, те пуштам одовде слободен и неповреден [од мене]’.⁶

⁶) Vudentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu ad clamorem facto comprehensum regii satellites retraxissent, ante tribunal regis destitutus, tum quoque inter factos fortunae minas metuendus magis quam metuens, “Romanus sum” inquit, “ciuis; C. Mucium uocant. Hostis hostem occidere uolui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad caedem; et facere et pati fortia Romanum est. [...]Hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum proelium timueris; uni tibi et cum singulis res erit.” Cum rex simul ira infensus periculoque conterritus circumdari ignes minitabundus iuberet nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret, “en tibi” inquit, “ut sentias quam uile corpus sit iis qui magnam gloriam uident”; dextramque accenso ad sacrificium foculo inicit. Quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo rex cum ab sede sua prosiluisset amouerique ab altaribus iuuenem iussisset, “tu uero abi” inquit, “in te magis quam in me hostilia ausus. Iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret; nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatumque hinc dimitto”. Тит Ливиј, *Од основањето на градот Рим*, Скопје&Мелбурн, Матица Македонска, 2000, 143.

Според риското воено право (*ius militare*), милитарните кривични дела беа опфатени под називот **војнички деликти** (*delicta militum*) насочени против воената дисциплина (*disciplina militaris*) или воениот морал, односно под посебниот т.н. милитарен криминал беше опфатено „сè она што некој ќе го причинеше во својство на војник“.⁷ Специфични вакви дела беа: недисциплинираното однесување и непочитување на повисоките раководни кадри; непослушноста т.е. непокорувањето или одбивањето на наредбите на повисок старешина (*contumacia*); мрзеливоста или безделничењето (*segnitia*); невниманието, немарноста т.е. небрежноста при извршувањето на доверените задачи (*desidia*); вознемирувањето на мирот на граѓаните (*turbator pacis*); тепачките, пијанствата и др.⁸

Помалите **воени казни** (*poena militaris*) вклучуваа: усмен укор т.е. осрамотување пред стројот и војничките другари; давање дополнителни казнени обврски, најчесто изразени во вршење на некоја физичка активност или воена задача (чистење, копање, стражарење, растоварање, цепање дрва, готвење и сл.); прекоманда во друга воена единица; парични казни т.е. неисплата на воената плата или дел од неа, односно неучество во поделбата на воениот плен; камшикување т.е. бичување или тепање (*castigatio*) по грбот на воениот прекршител; праќање на задолжителна принудна работа во рудници, како и низа други деградирачки мерки. Најстрога воена казна исто така беше смртната, која беше предвидена само по исклучок. Поблаг третман, а некогаш и комплетно простување, имаше само за помладите регрути (*tirones*).⁹ Како главни *кривично-судски органи* во воени околности, кои беа задолжени за одржување на строгата дисциплина, се јавуваа дуксот и стројот, а нивни помошни органи беа, заповедникот т.е. началникот на коњицата, воените легати, воените трибуни, центурионите и регентите.¹⁰

⁷) D. 49, 16 – *De re militari* (D. 49, 16, 2 pr.- *Menenius 1 De re milit.*: Militum delicta sive admissa aut propria sunt aut cum ceteris communia: unde et persecutio aut propria aut communis est. proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit).

⁸) Cf.D. 49, 16, 16, 1.– *Paulus 5 Sent.*: Miles turbator pacis capite punitur.

⁹) Adolf Berger, *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1953, 430.

¹⁰) Подетално за оваа тема види ги моите досегашни трудови: „Римското воено право“, Годишен зборник на Правниот факултет при државниот Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип 2011/2012, Vol. III, Год. 3, Штип, УГД, 2012, 5–24; “The Roman Military Law (I)”, *Contemporary Macedonian Defence* - Vol. XIII, No. 25, Skopje, Ministry of Defence of the R. Macedonia, 2013, 115–128; “Imperium Militiae (II)”, *Iustinianus Primus Law Review*- Vol. 5:1, No. 8, Skopje, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, 2014, 1–16.

2. ГЛАВНИТЕ РИМСКИ ВОЕНИ СУДОВИ

а) Дуксом

Според многумина еминентни правни историчари римската држава изгради таков државен апарат кој по својата разгранетост, сложеност и прецизност беше на далеку повисок степен отколку државните апарати на другите тогашни робовладетелски држави¹¹ Имено, уште од основањето на Градот (*ab urbe condita*) римската заедница беше стуктурирана како милитарна држава. Поседувањето и носењето оружје (*arma*) во Рим се сметаше за основна претпоставка на мажествената гордост, а пацифистичката максима дека „мирот е најдоброто од сите нешта“ (*pax optima rerum*), за жал, не постоеше во времето на Римјаните.¹² Воената власт, којашто највисоките римски магистрати - претори, конзули или диктатори - ја остваруваа на бојното поле се нарекуваше **милитарен империум** (*imperium militiae*) и тој беше значително помокен од редовниот мирнодопски „цивилен империум“ (*imperium domi*). Просторната граница (*limes*) на мирновременските активности на магистратите беше одредена со градските сидини (*pomerium*) – приближно во радиус од околу 1,5 километар околу градот Рим. Сè што се преземаше надвор од овој прв милјоказ (*milliarium*) потпаѓаше под режимот на споменатиот „воен [милициски] режим“.¹³ Значи, дури кога ќе излезеше надвор од градскиот „помериум“ магистратот постануваше *milites* – но не по автоматизам, бидејќи неговиот воен империум мораше претходно и официјално да му биде доделен од страна на народот (*populus*) кој, пак, беше собран во Центуријатските комиции – истите оние кои го имаа последниот збор при одлучувањето за објава на војна со посебен закон (*lex specialis*). Дури по оваа церемонијална процедура - којашто, за волја на вистината, во праксата не секогаш беше доследно почитувана - цивилниот магистрат стануваше „воен командант“ во вистинска смисла на зборот, бидејќи оттогаш тој можеше непречено да ги користи сите свои воени ингеренции: да врши регрутација на војската; да именува и разрешува заповедници; да ги казнува или наградува војниците; да поведува воени походи, кампањи и борбени операции итн. Пред излегувањето од Градот војсководецот, кој беше следен од огромна толпа народ, свечено се заколнуваше на врховниот

¹¹) Алберт Вајс и Љубица Кандић, Општа историја државе и права, Београд, Савремена администрација, 1971, 64.

¹²) Оваа крилатица е позната како „Килски лозунг“ бидејќи се наоѓала на печатот на северногерманскиот Универзитет во Кил (Christian-Albrechts-Universität zu Kiel / основан 1665). Види кај Густав Радбрух, Филозофија на правото, Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008, 232.

¹³) Žika Vujklič, Forum Romanum – Rimska država, pravo, religija i mitologija, Beograd, Centar za publikacija Pravnog fakulteta u Beogradu & Dosije, 2005, 279–281.

бог Јупитер (Iuppiter Optimus Maximus), во неговиот храм кој се наоѓаше на врвот на ридот Капитол – при што беше облечен во целосна воена опрема и ја носеше својата позната наметка (*paludamentum*), а ликторитеод неговата придружба, на левото рамо го носеа култното обележје наречено фаски (*fasces cum securi*). Неговите овластувања беа многу големи – па тој, на пример, можеше дури и да изрекува смртни казни (*poena capitales*), а притоа против нив граѓанинот-војник да нема право на жалба, односно беше неможно тој да изјави народна „провокација“ (*provocatio ad populum*) што, пак, беше вообичаен правен лек при мирнодопски услови; потоа, војсководецот можеше да склучува примирја (*indutiae*) или „прекин на огнот“ со непријателите, да потпишува мировни договори и сојузи со други племиња или народи (*foedera*); а во новооосвоените територии дури можеше и да донесува „уставни“ закони со кои беше регулиран нивниот правен статус – како посебни општи акти од конституционен карактер (т.н. *leges datae*).

Конзулот, кој беше највисок редовен патрициско-плебејски мирнодопски магистрат во Рим и поради тоа беше нарекуван уште и „голем претор“ (*praetor maximus*), во воени услови стануваше врховен **воен заповедник** или дукс (*dux*), односно главен водач на целата римска војска и највисок воен судија на бојното поле. Во Рим, поради тоа што во праксата беше можно да се одвиваат по неколку војни истовремено, сè до времето на Царството - кога всушност император-от ја презема и функцијата на највисок воен заповедник - не постоеше единствен назначен водач на војската, во смисла на денешниот врховен командант, туку секоја војна беше водена од точно одреден војсководец, назначен од страна на Сенатот, со специјален мандат само за дадената воена мисија, а кој *in concreto* стоеше на врвот на римската воена машинерија. А профилот на еден просечен римски војсководец, горе-долу, изгледаше вака:¹⁴ тој, најчесто, потекнуваше од богатите аристократски семејства претставени во Сенатот и беше или поранешен или, пак, актуелен конзул. Доколку, пак, се погодеше обајцата колеги конзули да бидат испратени во иста војна, врховната команда меѓу нив се менуваше секојдневно, според т.н. *принцип на ротација* – па еден ден командуваше едниот, а следниот ден другиот конзул и така, наизменично, сè до крајот на походот. Водачот за конкретниот ден носеше пурпурна наметка (*lacerna*), која со брош ја

¹⁴⁾ Тацит го опишува исклучителниот случај на Агрипина (*Vipsania Agrippina Major* / 14 год. пр.н.е. – 33 год. н.е.), жената на Германик, која во критичните денови на Германските војни, за време владеењето на вториот принцепс Тибериј, мошне смело ја презела должноста војсководец и на разголените војници им поделила облека, а на ренетите – лекаарства. Таа, со свесно разурнување на мостот изграден на р. Рајна, го спречила срамниот чин на бегство на војниците: „Кај војската е повлијателна таа, Агрипина, отколку легатите или војководците; една жена го задуши бунтот на којшто ни името на Царот не можеше да му се спротивстави“ [Tacitus, *Annales*, I, 69].

закачуваше на едното рамо, а која го одделуваше од пониските заповедници и старешини во хиерархијата.¹⁵

Седиштето на воениот командант во логорот се нарекуваше **преториум** (*praetorium*) и се наоѓаше на централната раскрсница, онаму кадешто се среќаваа главните патишта *via decumana* и *via principalis*. А, пак, главниот шатор на заповедникот, кој имаше третман на еден вид религиозно светилиште внатре во логорот и којшто, поради можноста од атентат, имаше и по неколку тајни влезови и излези уште се нарекуваше и *аугурал*. Токму во него се држеа доверливите состаноци и стратегиските советувања на највисокиот команден кадар кој го чинеа „главниот штаб“, а тука се кроеја и дел од заверите и плановите за ликвидација насочени против водачите на бунтовните и проблематични војници [cf. Tacitus, *Annales*, II, 13].¹⁶

Ливиј, говорејќи за конзулството на Аул Вергилиј и Тит Ветусиј, во 493 год. пр.н.е., нè потсетува дека при самиот процес на **регрутација** (*dilectus*), кога конзулите беа искачувани на издигнатиот *трибунал*, тие исто така имаа „право да ги применуваат крајните мерки“ (*ius puniendi*) т.е. да ги казнуваат граѓаните кои - главно во знак на револт од претераната сиромаштија и експлоатација - одбиваа да се запишуваат во списоците за одење во војна [Liv., AUC, II, 28]:

Опоменатите конзули [од страна на Сенатот] ветија дека нема да работат ни поблаго, ни помирно отколку што тоа го бараат сенаторите – на одлучија да направат регрутирање колку што може построго, [оти сметаа дека] безработицата го распува народот. [Па така,] откако го распуштија [заседанието на] Сенатот, конзулите се искачија на трибуналот и поименчно ги читаа младичите – но никој не [им] се одсвиваше!? Собраниот народ, како на собрание, викаше дека повеќе не може да биде измамен... Конзулите внимаваа на она што го ветија пред сенаторите, но [беа оставени на цедило и] никој од оние кои

¹⁵) Можеби поради тоа што римските војсководители не беа професионалци, туку граѓански магистрати кои, покрај другите, имаа и воени должности – Римјаните немаа такви генијални војководци од типот на Александар Македонски или на Картагинецот Ханибал, иако на пример на еден Сципион или на Цезар, во никој случај не можеме да им го оспориме талентот за воено командување. Римјаните честопати во војна победуваа повеќе благодарение на нивната истрајност, добра организација и ефикасна инженерија, отколку на бестрашните офанзивни и херојства. На пример, Битката кај Алесија (*opridum Alesia* / септември 56 год. пр.н.е.), во која е скршен отпорот на Галите, е добиена повеќе благодарение на испуканите раце и појавените жуљеви на војниците при копањето ровови и дигањето одбранбени бедеми, отколку на нивните бесни и храбри јуришања. Види и кај Обрад Станојевиќ и Милена Јовановиќ, Латински за правнике, Београд, Правни факултет - Универзитет у Београду и ЈП „Службени гласник“, 2008, 43.

¹⁶) Корнелиј Такит, *Анали*, Скопје, Три, 92 [ф. 10].

*меѓу сидовите на Куријата јасно говореа, сега не дојде да земе дел од нивната омразеност. Очигледно беше жесток судирот со народот!*¹⁷

По ваквиот неочекуван бојкот и по очигледната стихијна но планска народна побуна, а по повторното советување со Сенатот, конзулите се вратиле и пристапиле кон довршување на регрутацијата „со најголема строгост“ [Liv., AUC, II, 29]:

*Се качија [нак] на трибуналот и [така осоколени] заповедаа да се прозве еден од оние кои бе присутни. Но, тој [одлучно] стоеше молкум, а околу него луѓето се собираа – да не случајно биде нападат [или уапсен]. Конзулите пратија ликтор по него. Кога [насобраните] го избркаа ликторот, сенаторите што беа околу конзулите извикаа дека е тоа ‘дрско злосторство’ и притрчаа кон трибуналот, да му помогнат на ликторот. Но тогаш, од ликторот - кој само беше спречен да го фати [човекот] - нападот се насочи кон сенаторите! Побуната стивна со посредство [и интервенција] на конзулите. Сепак помина без камења и стрели, повеќе со викотници [пцовки] и гнев, одошто со насилie. Бучно беше свикан Сенатот, уште побучно се одржа седницата... Се одлучуваше мошне дивјачки, не со гласање туку со викање и трескот.*¹⁸

Ливиј нè известува и за една претходна епизода кога, во 502 год. пр.н.е., римските конзули наредија да се спроведе крвав масакр врз **воените заробеници** (*obses*) од војната со италијанското племе Аурунки - откако „две латински колонии, Пометија и Кора, отворено преминаа на непријателската страна“ [Liv., AUC, II, 16–17]:

Штом беше разбиена огромната војска што жестоко им се спротивставуваше на конзулите кои навлегуваа на нивна територија, сета војна се одвиваше до Пометија. Мерка во убивањето немаше ни пред битката, ни по битката – убиените беа помногубројни од заробените, а заробениците пак секаде беа убивани! Ни заложниците, кои беа триста на број земени,¹⁹ не беа поштедени од гневот за војната. И оваа година триумф во Рим се слаvesше. [...] Ништо не помогна тоа што градот [Пометија]

¹⁷⁾ Ливиј, op. cit., 165.

¹⁸⁾ Ливиј, op. cit., 166.

¹⁹⁾ Во Антиката постоеше воен обичај, неместо вооружен судир, на противничката страна да ѝ се даваат заложници кои би живееле кај непријателот, како еден вид гаранција дека мировниот договор нема да биде прекршен и изигран. Најчесто, како заложници беа давани синовите на првенците т.е. децата кои потекнувале од највидните водечки семејства на послабата страна. Види кај Liv., AUC, II, 22; и кај Tac., Ann., II, 1.

се предаде, одошто ако тој беше освоен – Аурунските првенци секаде беа убивани со секири, а останатите граѓани [кои беа земено како воени заробеници] ги продаваа под венец [како да се робови];²⁰ градчето беше ограбено, а полето распродадено. Повеќе од тежката одмазда, отколку од величието на оваа војна, конзулите [Опистер Вергиниј и Спуриј Касиј] добија [право на] триумф.²¹

А, пак, хроничарот Тацит пишува за една слична епизода која се случи многу векови подоцна, во I-от век н.е., кога војсководачот Германик (Germanicus / 15 год.пр.н.е. – 19 год. н.е.) нареди суров *колеж* врз поразените Германи: „А тој го симнал шлемот од главата, за подобро да го препознаат, па ги преколнувал своите војници и барал да се продолжи со колежот; оти нема нужда од воени заробеници – само уништувањето на тоа племе ќе донесе крај на војната“ [Тас., *Ann.*, II, 21].²²

Чести беа случаите на **воени бунтови** (*seditio*) во легијата, чии водачи беа *ликвидирани* т.е. тајно убивани во пучеви и завери. Тацит пишува дека војсководецот Друс, синот на императорот Тибериј, кој по природа бил наклонет кон построги средства за загушување на внатрешните воени незадоволства, ги повикал водачите на побунетите панонски легии Перкениј и Вибулен и заповедал подмолно да бидат убиени. Повеќемина велат дека биле закопани под шаторот на војсководецот, а други – дека биле фрлени надвор од насипот, за показ на другите. Исто така, кога кај Хауките почнал бунт што го предизвикале вексилариите (*vexillarius*)²³ од несложните легии кои таму биле како одбрана, тие бргу биле смирени – откако, во знак на реваншизам, беа убиени двајца војници. Тоа го

²⁰) Воените заробеници биле продавани како робови, при што на главата носеле венец – исто како животните кои биле одредени за жртвување.

²¹) Големиот војнички триумф (*triumphus*) беше одобруван само по исклучок и тоа под посебни пропишани услови. Па така требаше: да станува збор за праведна војна (*bellum iustum*) т.е. таа да била објавена и водена после уредно преземените ауспиции; да биле убиени најмалку 5.000 непријателски војници; конкретната битка да била одлучувачка за конечниот исход на војната; и да е однесена победа на територијата која што му била доделена како провинција на магистратот со највисоко звање. Триумфалната поворка се формираше надвор од градот, на Марсовото Поле, кадешто го чекаше посебното сенатско одобрување кое беше давано само по исклучок – бидејќи преку дозволените триумф, всушност, се овозможуваше победничкиот војсководец, наречен триумфатор, да влезе во градот Рим задржувајќи го притоа својот *imperium militiae*. За посочената епизода види кај Ливиј, *op. cit.*, 149–150.

²²) Германик потекнува од Јулио-Клаудијевската династија и, всушност, е внук на вториот принцепс Тибериј, од неговиот син Друс, и татко на подоцнежниот трет император Калигула. Повеќе кај Тацит, *op. cit.*, 97.

²³) Вексилариите беа ислужените римски војници кои, и по отслужувањето на својата воена обврска во легијата, остануваа под знамињата како резервисти.

заповедал началникот на логорот Марк Ениј и тоа поскоро како добар пример, отколку што бил овластен за тоа [Тас., *Ann.*, I, 29 и 38].²⁴

И конечно, Ливиј пишува дека, околу 494 год. пр.н.е., Латините му ги предале на Рим *легатите* т.е. **дипломатските претставници** испратени од друг народ кои ги подбужнувале на војување, а сево ова било поради неодамна доживеаниот тежок пораз од Римјаните кај Регилското Езеро. Бидејќи тие, Латините, „беа полни со гнев и омраза кон секој што ги поттикнуваше на војна, па не се воздржуваа дури и од насилство над странските пратеници“ - што било прилично невообичаено бидејќи, според меѓународното право, странските амбасадори уживаа неповредливост и имунитет (*sancti*) - па „ги фатија пратениците на Волските и ги доведоа во градот Рим. Таму им ги предадоа на конзулите и им открија дека Волските, заедно со Херниките, се подготвуваат за војна против Римјаните“ [Liv., AUC, II, 22].²⁵

б) *Стројот*

Собирот на војниците или легионерскиот *строј* построен на одредено зборно место, беше еден вид на легитимно правосудно тело, односно колективен воен орган кој, во определени случаи, имаше надлежност да доделува награди, но и да изрекува санкции. Постојат записи дека ова теренско „воено собрание“ т.е. вооружен милитарен *сбор* најчесто беше свикнувано рано наутро, уште при зазорувањето – во вид на утринска армиска *смотр*. Во контекст на ова, од Ливиј дознаваме и дека уште многу одамна, во 472 год. пр.н.е. - за време на војната против Волските - жестокиот конзул Апиј Клаудиј, поради омразата и бојкотот кон него од страна на народната војска, ја изгубил решавачката битка па војниците, се разбегаа во сурија преку купишта лешеве и оружје, така што непријателот попрво се откажа од гонењето, одошто Римјаните од бегањето“ [Liv., AUC, II, 59]:

Најпосле, војниците од растурениот боен ред се собраа и конзулот, кој залудно ги следеше своите војници со повик за враќање, постави логор на сигурно место – па свика [воен] собор и со право ја прекори војската за предавство на воената дисциплина и за оставање на воените знаменија²⁶[на бојното

²⁴) Такит, *op. cit.*, 47–48 и 53.

²⁵) Ливиј, *op. cit.*, 151.

²⁶) Во поглед на воените симболи, знаци, знаменија или инсигнии (*insignia*) – една од највпечатливите одлики на римската војска беа високите јарболи чии врвови беа украсени со најразлични ознаки, заедно со прикази на многу видови храбри диви животни и предатори. Исто така, секоја манипула имаше свое знаме, што значи дека една кохорта имаше три знамиња, а една легија поседуваше дури триесет знамиња, што имаа третман на своевидна света реликвија. А, пак, најкарактеристичен римски армиски симбол беше

поле]: ‘Каде се бојните знаци? Каде е оружјето?’ – прашуваше поединци и разоружани војници, знаконосци со изгубени бојни знамиња. Притоа, центурионите и дупликариите²⁷ кои ги беа напуштиле местата ги претепа со стап и потоа ги погуби со секира. Од останатата војска секој десетти [војник] беше одбран со коцка, за смртна казна.²⁸

Споменатото колективно казнување со смртна казна на секој десетти римски војник од претходниот пасус, кое често погрешно се интерпретира, е всушност познато под името **десеткување** (*decimatio*). Имено, челичната воена дисциплина која обезбедуваше римската милитарна машина да функционира беспрекорно, беше редовно одржувана преку строг систем на казни награди. Па така, доколку одредена воена единица кукавички побегнеше од бојното поле, беше применувана познатата казна „десеткување“: всушност, таа се изведуваше на тој начин што имињата на сите плашливци беа вметнувани во еден сад т.е. урна или кѹп, од којшто потоа беа извлекувани имињата на една десетина (1/10 или 10%) од војниците. Оние „среќници“ чии имиња ќе беа јавно прочитани, излегуваа еден чекор напред пред војничкиот строј и веднаш беа усмртувани, пред очите на нивните војнички другари. Но, поради тоа што се случуваше и во лошите чети да има по некој добар војник, најчесто имињата на овие војници скришно беа вадени од кѹпот, со цел тие случајно да не бидат жртви на десеткувањето и на тој начин да бидат поштедени.²⁹

Тацит ни соопштува и за една друга ваква подоцнежна операција, која била изведена откако римските војници срамно ја напуштиле битката против војската на одметнатиот нумидиски водач Такфаринат (Tasfarinas / ум. 24 год. н.е.) во Северна Африка, во времето на принципсот Тибериј. Имено, откако римската кохорта била опколена, пред тврдината близу реката Пагида - со која началствувал Декриј - тој го поставил бојниот ред пред логорот и ги бодрел војниците да пружат можност за битка на отворен простор, кадешто ја гледал шансата за победа. Но, кога кохортата уште при првиот судир била разбиена тој, среде дожд од стрели, храбро трчал меѓу оние војници кои се здале во *бегство*, ги карал знаменосците (*signiferes*) што вака славни римски легионери им покажуваат слабост на толпа одметници. Истовремено, и покрај добиените рани, иако со едно истерано око, тој не престанал да се бори против непријателот „и не ја

сребрениот орел со раширени крилја (aquila), кој беше олицетворение на моќта на Рим и честа на легијата. Сите овие одличја делуваа психолошки врз војниците и помагаа да се задржи воениот морал и единството на единицата, бидејќи тие можеа да ги гледаат дури и за време на војувањето, што им влеваше извесна доза на храброст и сигурност.

27) *Duplicarii* – воени офицери со двојно следување.

28) Ливиј, *op. cit.*, 213–214.

29) Види и кај Станојевиќ и Јовановиќ, *op. cit.*, 44.

напуштил битката сè дури не загинал напуштен од своите“ [cf. Тас., *Ann.*, III, 20–21]:

За ова дознал Л. Априциј, на разгневен повеќе од срамот на своите, отколку од успехот на непријателот - според древната постапка која во тоа време ретко се применувала - со жрепка го извел секој десетти војник од срамната кохорта и со стап ги погубил. Со ваквата строгост се постигнало тоа што четата ветерани, која броела околу петстотини војници, [следниот пат] ги разбила истите чети на Такфаринат, кои [сега] го нападнале утврдувањето по име Тела...³⁰

Од друга страна, пак, претераната суровост на командниот кадар не ретко предизвикуваше бунтови меѓу војниците. Па така, од воената историја нам ни се познати и случаи на насилен **линч** насочен против телото и/или животот на некој омразен старешина кој, преку својата строгост, се изживувал со војниците [Тас., *Ann.*, I, 26–27]. Тацит ни опишува една епизода на побунетите германски легии, кои во времето на императорот Тибериј биле стационирани по течението на реката Рајна, која во тоа време ја претставувала границата меѓу Галија и Германија, а чии припадници толку се разжестиле што [Тас., *Ann.*, I, 32]:

Одненадеж, избекумените војници со истргнати мечеви ги напаѓаа центурионите. Ова е најстарата причина за војничка омраза и за почеток на дивеење. Спрострени на земја, ги тепаа со стапови, и тоа по шеесет на еден, за да се изедначи бројот на центурионите во една легија; потоа, изранавени, унакажани, делум и мртви ги фрлаа пред насипот или во [реката] Рајна... Ниту трибуноот, ниту пак префектот на логорот не успеаја да ја задржат својата власт; [разјарените] војници меѓу себе си ги распределија стражите и постовите и [се самоорганизираа] ако се јавеше некоја друга итна потреба.³¹

Користена литература

• Класични и средновековни дела

- [1] **Corpus Iuris Civilis*. MCMLIV (1954).
- [2] Justinian. *Digest* (Mommsen's Latin text with parallel translation – ed. A. Watson). 1985.
- [3] Livius, Titus. *Ab urbe condita*. (I& II)
- [4] Taciti, P. Cornelii. *Annales*.
- [5] **Дигесты Юстиниана* (DIGESTA IVSTINIANA) – Том II / Volumen

³⁰⁾ Такит, *op. cit.*, 152.

³¹⁾ Такит, *op. cit.*, 152.

- Secundum (Книги V-XI / Libri V-XI). Ответственный редактор: Л.Л. Кофанов. [Группа уредници и преведувачи]. Москва: Центр изучения Римского права - Centrum Iuris Romani Investigandi, Юридический Факультет - Facultas Iuridica, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“ - Publica Universitas Studiorum Moscoviae “Lomonosov”; Российская Академия Наук - Academia Scientiarum Russiae; Институт всеобщей истории - Institutum Historiae Universalis; “Статут” & Золотая колекция “Консультант Плюс”, 2002.
- [6] *Дигесты Юстиниана (DIGESTA IVSTINIANA)* – Том III (Книги XII-XIX). Ответственный редактор: Л.Л. Кофанов. [Группа уредници и преведувачи]. Москва: Центр изучения Римского права, Юридический Факультет, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“; Институт всеобщей истории; Российская Академия Наук; “Статут” & Золотая колекция “Консультант Плюс”, 2003.
- [7] Ливиј, Тит. *Од основањето на градот Рим* – Книги I и II. [Превод, предговор и белешки: Весна Каплаковска]. Скопје & Мелбурн: Книгоиздателство „Матица Македонска“, 2000.
- [8] Светониј, Гај Транквил. *Дванаесетте римски цареви*. [Превод од латински и белешки: Весна Димовска – Јањатова и Војислав Саракинки]. Скопје: Култура, (Библиотека „Меридијани“), 2001.
- [9] Такит, Публиј Корнелиј. *Анали* (Превод од латински и поговор: Љубинка Басотова; Предговор: Војислав Саракинки). Библиотека „Сфинга“. Скопје: Три, 2005.
- [10] – – –. *Германија + Агрикола*. (Превод, предговор и белешки: Весна Димовска – Јањатова и Војислав Чанчаревиќ). Библиотека „Класика“. Скопје: Култура, 1999.

• **Книги**

- [1] *Borkowski, Andrew & Paul du Plesiss. *Texbook on Roman Law* [Third Edition]. Oxford: Oxford University Press (First ed. 1994 and Second ed. 1997), 2005.
- [2] *Вајс, Алберт и Љубица Кандиќ. *Опита историја државе и права*. Београд: Савремена администрација, 1971.
- [3] Радбрух, Густав. *Филозофија на правото*. (Превод од германски и предговор: Горѓи Марјановиќ). Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008.
- [4] Станојевић, Обрад и Милена Јовановић. *Латински за правнике* [Десето издање]. Београд: Правни факултет - Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник“ (Библиотека „Приручници“, Књига 15), 2008.

- [5] Шкарик, Светомир [уредник]. *Теории за мирот и конфликтите (читанка)*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2007.

• **Статии**

- [1] *Арасиев, Димитар. “The Roman Military Law (I)”. *Contemporary Macedonian Defence* - Vol. XIII, No. 25. Скопје: Ministry of Defence of the Republic of Macedonia, 2013.
- [2] – – –. “Imperium Militiae (II)”. *Iustinianus Primus Law Review*- Vol. 5:1, No. 8. Скопје: Faculty of Law “Iustinianus Primus”, 2014.
- [3] *Апасиев, Димитар. „Римското воено право“, *Годишен зборник на Правниот факултет при државниот Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип 2011/2012*. Штип: УГД, 2012.
- [4] Гризо, Наум и Крсте Ристески. „Воените вештини во времето на Римската Република и Царството“. *Зборник во чест на Иво Пухан*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет, 1996.
- [5] Наумовски, Гоце. „Декретот на Лукиј Ајмилиј Паул Македоник – пример од правната епиграфија“. *Зборник во чест на Тодор Цунов*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2009.
- [6] Токмаков, В. Н. „Воинская присяга и ‘Священные законы’ в военной организации Раннеримской Республики“. *Религия и община в Древне Риме*. Москва: Российская Ассоциация Антиковедов & Российская Академия Наук – Институт всеобщей истории, 1994.

• **Специјализирани енциклопедии и речници**

- [1] Berger, Adolf. *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*. (New Series, Vol. 43, Part 2). Philadelphia: The American Philosophical Society (+ DIANE Publishing), 1953 [Reprinted 1980 and 1991].
- [2] Вујклиќ, Џика. *Forum Romanum – Римска држава, право, религија и митологија* [Prvo izdanje]. Beograd: Pravnofakultetu Beogradu & Javno preduzeće „Službeni glasnik“ (Biblioteka „Priručnici“), 2005.
- [3] Марко АНДОНОВ
- [4] Марко АНДОНОВ